

Biogramy (rozszerzone)

Biogramy powstały w ramach projektu „Re:wर्स – herstoryczne mapowanie miasta”, który miał na celu przywrócenie pamięci o kobietach zaangażowanych w działania konspiracyjne w latach 1939–1945 na terenie Poznania. Stanowią uzupełnienie publikacji „Mapy śladami konspiratorek”, czyli propozycji zwiedzania miasta szlakami wytyczonymi przez miejsca łączące nas z losami kobiet, które w równej mierze co mężczyźni kształtowały bieg lokalnej historii. Udział mieszkanki Poznania w wysiłku wojennym i tworzeniu podziemnych struktur był znaczący, a liczba działających kobiet znacznie wykracza poza przytoczone 18 nazwisk. Dokonany wybór jest próbą nakreślenia ich różnorodnych losów, doświadczeń, motywacji i obszarów aktywności w trakcie II wojny światowej. Jednocześnie mamy nadzieję, że stanie się on źródłem dalszych indywidualnych poszukiwań i refleksji na temat herstorii¹ miasta.

1.

Helena Siekierska (1920–1943)

Rodzinne zdrobnienie i pseudonim konspiracyjny „Lusia”

Urodziła się 29 lutego w Poznaniu jako córka Stanisławy z d. Jagielskiej i Wincentego. Po ukończeniu w 1927 roku szkoły prywatnej zaczęła uczęszczać do gimnazjum im. Generałowej Zamoyskiej. W 1938 roku zdała maturę, tym samym kończąc naukę w Liceum im. Dąbrowski. Planowała pójść na polonistykę. Żeby zarobić na studia, zaczęła pracować jako pomoc medyczna w Klinice Pediatricznej przy ul. Marii Magdaleny, prowadzonej przez przyjaciela rodziny Karola Jonschera. Rok później zmieniła zdanie dotyczące kierunku studiów i zdała egzamin na studia medyczne. Już jako przyszła studentka Uniwersytetu Poznańskiego 1 września 1939 roku zaczęła pracować jako laborantka w Zakładzie Mikrobiologii Lekarskiej. Kilka tygodni później, po przejściu uniwersytetu przez Niemców, była jedyną Polką nadal tam pracującą.

Do konspiracji przystąpiła kilka miesięcy potem w wyniku znajomości z przedwojennym adiunktem Zakładu Mikrobiologii Lekarskiej Franciszkiem Witaszkiem i jego ówczesnym współpracownikiem Henrykiem Güntherem oraz laborantką Sonią Górzną. Została zaprzysiężona prawdopodobnie przez Witaszka 15 maja lub czerwca 1940 roku w Związku Odwetu Okręgu Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej w Poznaniu. Działała jako jedna z dwóch laborantek wchodzących w skład zespołu w pionie wytwórczym Wielkopolskiej Komendy Związku Odwetu. Grupa miała na celu przede wszystkim produkcję związków toksycznych, bomb termicznych, środków korozyjnych do niszczenia silników spalinowych i środków trujących na bazie bakterii. Jej pseudonimem konspiracyjnym stało się zdrobnienie, którego używali jakim do niej zwracali się bliscy „Lusia”. Razem z Sonią Górzną zajmowała się

¹ Herstoria to badanie historii z uwzględnieniem perspektywy i doświadczeń kobiet.

m.in. rozmnażaniem kultur bakteryjnych w jednym z tajnych laboratoriów grupy. Była także zaangażowana we wsparcie opieki medycznej świadczonej wśród polskiej społeczności przez siatkę lekarzy. Korzystając z zaufania i sympatii, jakimi ją darzył niemiecki personel w Zakładzie Mikrobiologii, produkowała w pracy leki, wykradała surowice i szczepionki. Zajmowała się także przesyłaniem przy użyciu służbowych opakowań ampułek z surowicami oraz szczepionek do innych ośrodków konspiracyjnych w Warszawie, Gdańsku, Lublinie i Łodzi.

Została aresztowana w wyniku dekonspiracji grupy w maju 1942 roku. Po przesłuchaniach i śledztwie w Domu Żołnierza została na ponad pół roku przewieziona do Fortu VII do celi nr 17. Na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego z 28 grudnia 1942 roku została skazana na karę śmierci. Wyrok wykonano 8 stycznia 1943 roku poprzez powieszenie, a następnie odcięcie głowy gilotyną. Jej głowa została umieszczona w słoju z formaliną i miała służyć jako eksponat badawczy Zakładu Medycyny Sądowej. Była tam przechowywana do lat sześćdziesiątych. Matka Heleny Siekierskiej nie odpowiadała bowiem na wezwania do identyfikacji głowy, prawdopodobnie nie chcąc pogodzić się ze śmiercią córki. Identyfikacji ostatecznie dokonały siostry „Lusi” po śmierci matki w 1961 roku. Pochówku dokonano zaraz potem na Cmentarzu wojennym Bohaterów Polskich na stokach Cytadeli.

Adres: Zamkowa 3 / Burgstrasse 3

Pod tym adresem na początku działalności grupy mieścił się gabinet Franciszka Witaszka, który jednocześnie pełnił funkcję skrzynki kontaktowej, a zatem miejsca spotkań konspiracyjnych i wymiany informacji.

Biogram na podstawie:

Biografia opracowana przez Janinę Grochmalicką-Mikołajczyk, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy cz. 3*, red. Sylwia Grochowina i Dorota Kromp, wyd. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2012.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Jan Puzia, *Zarys powstania i działalności grupy Związku Odwetu w Poznaniu*, w: *Dzieje Najnowsze*, rocznik V, nr 4/1973.

Ze strachem pod rękę i śmiercią u boku... Wielkopolanki w konspiracji 1939–1945, Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz przy współpracy Marii Krzyżańskiej i Jana Kołodziejskiego, wyd. Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Poznań 2006.

2.

Sonia Górzna (1919–1943)

Urodziła się 16 października w Poznaniu jako córka Niemki Elżbiety z d. Weise i Polaka Andrzeja. Po zdaniu matury w 1937 roku rozpoczęła pracę w Zakładzie Mikrobiologii Uniwersytetu Poznańskiego wraz z Henrykiem Güntherem i Franciszkiem Witaszkiem. Jednocześnie pracowała w prywatnej w firmie Witaszka produkującej nici chirurgiczne Catgut Polska. Współpracę z nimi kontynuowała także po wybuchu wojny, przede wszystkim w podziemiu. Jako jedna z pierwszych osób została włączona do pracy w pionie wytwórczym

Związku Odwetu Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej Okręgu Poznań. Grupa miała na celu przede wszystkim produkcję związków toksycznych, bomb termicznych, środków korozyjnych do niszczenia silników spalinowych i środków trujących na bazie bakterii. Sonia Górzna prowadziła pierwsze z trzech tajnych laboratoriów grupy na terenie Poznania. Laboratorium znajdowało się w łazience w jej mieszkaniu, które zamieszkiwała wraz z rodziną. Prawdopodobnie na polecenie władz podziemnych w celu odsunięcia podejrzeń o działalność konspiracyjną wraz z rodziną podpisała tzw. volkslistę i przyjęła narodowość niemiecką. W domowym laboratorium zajmowała się rozmnażaniem kultur bakteryjnych oraz przeprowadzała badania w zakresie otrzymywania środków toksycznych i trujących. Głównym współpracownikiem był jej narzeczony Henryk Rakowski. W tym czasie oficjalnie była zatrudniona w prywatnym gabinecie Franciszka Witaszka.

Została aresztowana 25 kwietnia 1942 roku w wyniku dekonspiracji grupy i w trakcie licznych aresztowań pozostałych członkiń oraz członków grupy. Więziono ją w Forcie VII. Została skazana na karę śmierci poprzez powieszenie a następnie zgilotynowanie. Wyrok wykonano 8 stycznia 1943 roku. Jej głowa została umieszczona w słoju z formaliną i do 1945 roku była przechowywana w Zakładzie Medycyny Sądowej w Poznaniu. Po zakończeniu wojny dokonano identyfikacji i w listopadzie 1945 roku miał miejsce jej pochówek na Cmentarzu wojennym Bohaterów Polskich na stokach Cytadeli.

Adres: Kwiatowa 7 / Blumenstrasse 7

Pod tym adresem, prawdopodobnie na drugim piętrze mieściło się mieszkanie, w którym Sonia Górzna mieszkała wraz z rodziną, a w łazience prowadziła tajne laboratorium.

Biogram na podstawie:

Biografia opracowana przez Janinę Grochmalicką-Mikołajczyk, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy* cz. 3, red. Sylwia Grochowina i Dorota Kromp, wyd. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2012.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Jan Puzia, *Zarys powstania i działalności grupy Związku Odwetu w Poznaniu*, w: *Dzieje Najnowsze*, rocznik V, nr 4/1973.

3.

Maria Gauss z d. Bresińska (1910–1943)

pseudonim konspiracyjny „Edmund”

Urodziła się 9 września w Opolu jako córka Kazimiery z d. Przybylskiej i Adama. Uczęszczała do Gimnazjum Sióstr Urszulanek w Poznaniu. W 1930 roku zdała maturę. W latach trzydziestych wyszła za mąż za oficera Wojska Polskiego Edmunda Gaussa, mieli dwoje dzieci Ewę i Andrzeja. Do 1939 roku była księgową w poznańskiej Fabryce Okuć Budowlanych.

W kwietniu 1940 roku jej mąż zginął w Katyniu. Tego samego roku wstąpiła do Związku Walki Zbrojnej i 11 listopada została zaprzysiężona przez Czesława Surmę. Przyjęła pseudonim

„Edmund” prawdopodobnie ze względu na pamięć o mężu. Działała w sekcji legalizacyjnej. W trakcie okupacji pracowała jako pomoc biurowa w Urzędzie Pracy, stamtąd wykradała druki przydatne do legalizacji podrobionych dokumentów, m.in. zaświadczenia o rejestracji czy książki pracy. Była także łączniczką grupy wytwórczej Związku Odwetu ZWZ-AK, prawdopodobnie wspierała komunikację pomiędzy tajnymi laboratoriami, członkami i członkiniami grupy a pozostałymi osobami w tej strukturze konspiracyjnej. W wyniku dekonspiracji grupy została aresztowana 30 kwietnia 1942 roku. Po śledztwie w Domu Żołnierza była więziona wraz z innymi kobietami z siatki w Forcie VII. Została skazana na karę śmierci. Wyrok wykonano 8 stycznia 1943 roku.

Adres: Mielęckiego 7 / Pionierstrasse 7

Pod tym adresem mieszkała w trakcie okupacji Maria Gauss w willi oficerskiej. Wówczas była to ulica Saperska. Numeracja i nazwa na Mielęckiego uległa zmianie w trakcie rozbudowy ulicy Hetmańskiej po wojnie.

Biogram na podstawie:

Biografia opracowana przez Janinę Grochmalicką-Mikołajczyk, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy* cz. 3, red. Sylwia Grochowina i Dorota Kromp, wyd. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2012.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

4.

Monika Cegłowska (1915–1943)

Rodzinne zdrobnienie i pseudonim konspiracyjny „Mimi”

Urodziła się 7 października 1915 roku w Poznaniu jako córka Marianny z d. Dartsch i Stanisława. W szkole średniej wstąpiła do harcerstwa, do 9. Drużyny Poznańskiej Chorągwi Wielkopolskiej Organizacji Harcererek. Z powodu śmierci ojca i braku środków na utrzymanie już po szkole średniej rozpoczęła pracę zawodową jako księgową. Do konspiracji włączyła się w 1940 roku – pełniła rolę łączniczki w Związku Odwetu ZWZ-AK Okręg Poznań. Była jedną z łączniczek wewnątrz grupy wytwórczej. Wspierała łączność pomiędzy trzema tajnymi laboratoriami i kilkoma innymi placówkami kontaktowymi grupy. Została aresztowana 24 kwietnia 1942 roku. Była przesłuchiwana w Domu Żołnierza i więziona w Forcie VII. Skazano ją wraz z pozostałymi członkiniami i członkami grupy na karę śmierci. Wyrok wykonano 8 stycznia 1943 roku. W 2017 roku z inicjatywy społecznej jedna z ulic na Świerczewie została nazwana jej imieniem i nazwiskiem.

Adres: Piekary 5 / Bäckerstrasse 5

Pod tym adresem mieściło się jedno z trzech laboratoriów grupy wytwórczej Związku Odwetu, które odwiedzała Monika Cegłowska. Było to laboratorium urządzone na tyłach sklepu kolonialnego, zajmowało się prawdopodobnie produkcją bomb termicznych, a także proszku do skażenia pasz i pigułek do trucia koni.

Biogram na podstawie:

Biografia opracowana przez Janinę Grochmalicką-Mikołajczyk, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy* cz. 3, red. Sylwia Grochowina i Dorota Kromp, wyd. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2012.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Jan Puzia, *Zarys powstania i działalności grupy Związku Odwetu w Poznaniu*, w: *Dzieje Najnowsze*, rocznik V, nr 4/1973.

5.

Czesława Milian, później także Milian (1909–1943)

Urodziła się 8 lipca w Poznaniu jako córka Magdaleny z d. Kamyszek i Antoniego. Przed wojną wyszła za mąż za Stanisława Miliana, oficera Wojska Polskiego. Mieli syna Jerzego. Mieszkała wraz z rodziną u swoich rodziców. Przed wojną prawdopodobnie nie pracowała, natomiast w trakcie okupacji była zatrudniona jako pomoc biurowa w niemieckim przedsiębiorstwie transportowym przy ul. Małe Garbary 9. W trakcie okupacji włączyła się w działania konspiracyjne w Związku Odwetu ZWZ-AK Okręg Poznań. Pełniła rolę łączniczki do skrzynki kontaktowej sztabu Komendy Okręgu, a więc pośredniczyła między grupą wytwórczą a dowództwem okręgu. Do jej zadań należało m.in. przekazywanie żołnierzom Związku Odwetu wytwarzanych w tajnych laboratoriach środków chemicznych, używanych do akcji sabotażowych. Po pierwszych aresztowaniach członków i członkiń grupy zdążyła na kilka dni przed własnym aresztowaniem zniszczyć przetrzymywane w pracy notatki i kieszonkowy kalendarz mogące stanowić obciążające dowody w jej sprawie. Została aresztowana 30 kwietnia 1942 roku. Była przesłuchiwana ze szczególnym okrucieństwem w Domu Żołnierza a następnie więziona w Forcie VII. Została skazana na karę śmierci. Wyrok wykonano 8 stycznia 1943 roku.

Adres: Wrocławska 5 / Breslauer Strasse 5

Pod tym adresem mieścił się w końcowej fazie działalności grupy wytwórczej gabinet Franciszka Witaszka a jednocześnie skrzynka kontaktowa. Czesława Milian musiała więc odwiedzać to miejsce, pośrednicząc między grupą a dowództwem. Na ścianie budynku kamienicy nr 5 mieści się tablica pamiątkowa poświęcona działalności Witaszka. Nie ma na niej słowa o kobietach zaangażowanych w działalność grupy.

Biogram na podstawie:

Biografia opracowana przez Janinę Grochmalicką-Mikołajczyk, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy* cz. 3, red. Sylwia Grochowina i Dorota Kromp, wyd. Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2012.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Henryk Tycner, *Grupa dr. Franciszka Witaszka w wielkopolskim ruchu oporu*, w: *Przegląd Lekarski* nr 1/1967.

6.

Stanisława Kostencka, później Plocker (1917–2003)

pseudonim konspiracyjny „Wróbelek”

Urodziła się 17 kwietnia w Czarniejewie pod Gnieznem jako córka Teresy z d. Plucińskich i Franciszka. W 1935 roku ukończyła Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli w Poznaniu. Do wybuchu wojny pracowała z dziećmi w przedszkolu. Przed wojną należała do Przysposobienia Wojskowego Kobiet. W trakcie wojny mieszkała w Poznaniu i od wiosny 1940 roku działała w Ekspozyturze Wywiadowczej Wojskowej Służby Kobiet. Była to grupa zajmująca się wywiadem wojskowym i przemysłowym, a więc zbierała informacje na temat m.in. produkcji na potrzeby niemieckiej armii w zakładach DMW mieszczących się na terenie Poznania. W swoim mieszkaniu przy ul. Wały Królowej Jadwigi, gdzie mieszkała z siostrą Reginą, Stanisława Kostencka prowadziła skrzynkę kontaktową dla kurierek z Warszawy. Poza tym zajmowała się także zdobywaniem nowych kontaktów wywiadowczych dla siatki. W 1943 roku kurier odbierający meldunki EW WSK został aresztowany przez gestapo i w trakcie przesłuchań ujawnił informacje na temat poznańskiej siatki. Stanisława Kostencka została aresztowana 29 kwietnia 1943 roku w swoim mieszkaniu wraz z kilkoma innymi osobami z organizacji. Przesłuchiwana i początkowo przetrzymywana w Domu Żołnierza, głównie była więziona w Forcie VII. Następnie, w wyniku przekazania jej sprawy Trybunałowi Ludowemu w Berlinie, w dniu 10 listopada 1943 roku została przewieziona do więzienia w Lipsku. Śledztwo zakończyło się dopiero z początkiem 1945 roku i z uwagi na kończącą się wojnę rozprawa w jej sprawie już się nie odbyła. Z więzienia została uwolniona 19 kwietnia 1945 roku, w wyniku wkroczenia wojsk amerykańskich do Lipska. Po wojnie ukończyła Instytut Pedagogiki Specjalnej w Warszawie i pracowała w zawodzie. W 1947 roku wyszła za mąż za Leona Plockera. Zmarła w 2003 roku.

Adres: Królowej Jadwigi 34 / Burggrafen ring 11

Pod tym adresem Stanisława Kostencka mieszkała i prowadziła skrzynkę kontaktową EW WSK. W tym miejscu także została aresztowana.

Biogram na podstawie:

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.
Aleksandra Pietrowicz, IPN Poznań *Babska siatka*, w: *Biuletyn Instytutu Pamięci* nr 5-6 (126-127), maj-czerwiec 2011.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Księgi meldunkowe z roku 1942, Archiwum Państwowe w Poznaniu.

7.

Pelagia Misiorna, później Fit (1919–2009)

pseudonim konspiracyjny „Pela”

Urodziła się 8 lutego w Recklinghausen w Niemczech, jako córka Jadwigi z d. Ponitka i Ignacego. Jako Polka urodzona przed wojną w Niemczech była obywatelką niemiecką. Szkołę powszechną ukończyła w Niemczech. Od 1933 roku uczęszczała do Liceum Raciborskiego w Tarnowskich Górach – szkoły utworzonej w celu kształcenia dziewcząt pochodzących z Polonii niemieckiej. W październiku 1939 roku zamieszkała w Poznaniu i rozpoczęła pracę maszynistki w Biurze Hipotecznym. Do działań konspiracyjnych włączyła się za sprawą Elżbiety Zawackiej, swojej byłej nauczycielki z liceum w Tarnowskich Górach. Po zaprzysiężeniu pełniła rolę kurierki zagranicznej Wydziału Łączności Zagranicznej KG ZWZ-AK na teren Rzeszy, gdzie zajmowała się tworzeniem skrzynek kontaktowych. Wiosną 1942 roku wróciła na stałe do Poznania i kontynuowała działalność w wywiadzie, będąc członkinią Ekspozytury Wywiadowczej Wojskowej Służby Kobiet. W ramach zadań wywiadowczych przede wszystkim opracowywała i szyfrowała raporty. W 1943 roku kurierki dotychczas współpracujące z EW WSK zastąpił nowy kurier i prawdopodobnie podjął on współpracę z gestapo. Za jego sprawą doszło do dekonspiracji siatki. Pelagia Misiorna została aresztowana 6 maja 1943 roku. Po śledztwie w Domu Żołnierza jej sprawę przekazano do Trybunału Ludowego w Berlinie. Śledztwo jednak nie zostało zakończone do końca wojny. Ostatnie miesiące wojny spędziła w więzieniu w Lipsku. Wróciła do Polski po wyzwoleniu Lipska przez wojska amerykańskie 19 kwietnia 1945 roku. W 1947 roku odbył się jej ślub z Zygmuntem Fitą. Po wojnie pracowała jako tłumaczka w Centrali Handlu Zagranicznego „Ciech” w Warszawie. W 1981 roku przeszła na emeryturę. Zmarła w 2009 roku.

Adres: Królowej Jadwigi 34 / Burggrafen ring 11

Pod tym adresem mieściła się skrzynka kontaktowa EW WSK, gdzie były gromadzone meldunki członkiń siatki, a zatem Pelagia Misiorna także musiała tam bywać.

Biogram na podstawie:

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.
Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

8.

Maria Ładecka (1907–1995)

pseudonim konspiracyjny „Iza”

Urodziła się 5 listopada w Zakrzowie jako córka Anieli z d. Rychlickiej i Jana. Przed wojną pracowała jako księgowa, a w trakcie okupacji zajmowała się pracą chałupniczą. Dołączyła do Ekspozytury Wywiadowczej Wojskowej Służby Kobiet prawdopodobnie w 1940 roku, zatem

działała w jej strukturach od samego początku. Jesienią 1942 roku w wyniku zmian w poznańskich strukturach zastąpiła pierwszą kierowniczkę siatki, która przeszła do łączności Okręgu Poznańskiego AK. Pełniła tę funkcję do momentu aresztowania, które nastąpiło 19 kwietnia 1943 roku. Do dekonspiracji siatki doszło w wyniku aresztowania kuriera, który od zimy 1943 roku odbierał od Marii Ładeckiej meldunki dla centrali w Warszawie. Prawdopodobnie podjął współpracę z gestapo. Po przesłuchaniach w Domu Żołnierza została osadzona w Forcie VII a następnie przewieziona do Niemiec – najpierw do Berlina, potem do Lipska. Jej sprawą zajmował się Trybunał Ludowy w Berlinie. Rozprawa w jej sprawie się nie odbyła, mimo zakończenia przez prokuraturę śledztwa w marcu 1945 roku. Kończąca się wojna uchroniła ją przed wyrokiem. Została uwolniona przez wojska amerykańskie 19 kwietnia 1945 roku. Po powrocie do Polski zamieszkała w Katowicach, gdzie znów pracowała jako księgowa. Zmarła w Katowicach 21 maja 1995 roku.

Adres: Ratajczaka 30 / Ritterstrasse 10

Pod tym adresem w mieszkaniu dozorca mieszkała i prowadziła skrzynkę kontaktową EW WSK Maria Ładecka. Po wojnie numeracja uległa zmianie, w wyniku której numer 10 prawdopodobnie został zmieniony na numer 30.

Biogram na podstawie:

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.
Aleksandra Pietrowicz, IPN Poznań *Babska siatka*, w: Biuletyn Instytutu Pamięci nr 5-6 (126-127), maj-czerwiec 2011.

9.

**Marianna Marszałkowska, później Kaniewska (1910–2004)
pseudonim konspiracyjny „Wanda”, później „Ruta Wagner”**

Urodziła się 30 grudnia w Poznaniu jako córka Zofii z d. Szkudlarskiej i Franciszka. Uczęszczała do gimnazjum im. Dąbrówki, a w 1931 roku zdała maturę. Cztery lata później uzyskała dyplom magistra filologii angielskiej i francuskiej. W latach 1931–1935 działała w Samopomocowej Organizacji Studentek, a od 1932 roku w Akademickim Związku Strzeleckim. Pracowała jako nauczycielka francuskiego i angielskiego najpierw w kilku szkołach w Siedlcach, potem od 1937 roku aż do wybuchu wojny w Liceum Raciborskim w Tarnowskich Górach (jedyniej żeńskiej szkole średniej dla Polek wywodzących się z mniejszości polskiej w Niemczech). W tym czasie poznała Elżbietę Zawacką, która wówczas była komendantką PWK Rejonu Śląskiego. Krótko przed wybuchem wojny otrzymała stypendium British Council na studia podyplomowe w Anglii, niestety jej wyjazd nie był już wówczas możliwy. Wróciła do Poznania w październiku 1939 roku. Pomagała ojcu w prowadzeniu warsztatu ślusarskiego, angażując się jednocześnie w tajne nauczanie. Do Ekspozytury Wywiadowczej Wojskowej Służby Kobiet trafiła za sprawą Elżbiety Zawackiej z początkiem 1940 roku. Przyjęła funkcję kierowniczkę grupy, którą pełniła do jesieni 1942 roku.

Od września 1942 roku działała pod nowym pseudonimem „Ruta Wagner” jako kierowniczka łączności Okręgu Poznańskiego AK. Jej głównym zadaniem było odbudowanie nowej siatki łączności po fali aresztowań członków i członkiń lokalnych struktur konspiracyjnych. Została aresztowana w wyniku dekonspiracji EW WSK 29 kwietnia 1943 roku. Po kilkutygodniowym pobycie w Domu Żołnierza została przewieziona do Fortu VII, gdzie spędziła 6 tygodni w izolatce. Ponieważ była oskarżona o działalność wywiadowczą, jej sprawę przekazano do Trybunału Wojennego Rzeszy, który znów przekazał ją do Trybunału Ludowego w Berlinie. Dopiero w marcu 1945 roku nadprokurator tego sądu przygotował akt oskarżenia i wnioskował o ustalenie terminu rozprawy głównej. Na skutek zniszczenia gmachu sądu w trakcie bombardowania i działań wojennych do rozprawy nie doszło. Oczekując na rozprawę, przebywała w więzieniu w Lipsku wraz z innymi członkiniami EW WSK. 19 kwietnia 1945 roku została uwolniona przez wojska amerykańskie. Do października 1945 roku przebywała na terenie Niemiec w obozach wojskowych w Nonheim i w Burgu. Pracowała tam jako asystentka oficera amerykańskiego w misji UNRRA. Po powrocie do Polski nie ujawniła swojej działalności konspiracyjnej, a jako powód uwięzienia podała działalność w tajnym nauczaniu.

Po wojnie w 1947 roku uzyskała dyplom ukończenia studiów na uniwersytecie w Sheffield w Anglii – jako stypendystka British Council. W lipcu 1949 roku wyszła za mąż za Franciszka Kaniewskiego. Po wojnie pracowała przez 20 lat w Wyższej Szkole Ekonomicznej jako lektorka języka angielskiego. W 1968 roku, po studenckich protestach, broniła swoich studentów i studentki przed usunięciem z uczelni. Dodatkowo angażowała się społecznie, m.in. od lat 70. XX wieku współpracowała z Fundacją Sue Ryder i Studium Polski Podziemnej w Londynie. W 1998 roku została awansowana do stopnia majora. Zmarła 21 kwietnia 2004 roku w Poznaniu.

Adres: Ratajczaka 30 / Ritterstrasse 10

Pod tym adresem działała skrzynka kontaktowa EW WSK. Po wojnie numeracja uległa zmianie, w wyniku której numer 10 prawdopodobnie został zmieniony na numer 30.

Biogram na podstawie:

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.
Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Biografia opracowana przez Hannę Nowicką, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy cz. 2*, red. Krystyna Kabzińska, wyd. Fundacja „Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek”, Toruń 2006.

10.

Wilhelmina Günther (1917–1944)

przyjacielskie zdrobnienie i pseudonim konspiracyjny „Wilka”

Urodziła się 18 lipca w Poznaniu jako jedyne dziecko Marianny z d. Bardzińskiej i Wilhelma. Ukończyła gimnazjum Schillera, następnie uczęszczała do Miejskiej Szkoły Handlowej. Pierwszą pracę podjęła w 1938 roku w polskim biurze handlowym. W połowie lat trzydziestych poznała swojego narzeczonego, Polaka Antoniego Jagłę, który mieszkał w tej samej co ona kamienicy, w mieszkaniu naprzeciwko. Na początku wojny zdecydowali się na ślub, ale w związku z zakazem związanym z rozdziałem narodowości na terenie Rzeszy nie było to możliwe. 15 grudnia 1941 roku Antoni Jagła został aresztowany, najprawdopodobniej w wyniku donosu o rzekomym uchylaniu się od pracy w Deutsche Waffen und Munitionsfabriken (Zakłady Broni i Amunicji utworzone na terenie byłych zakładów Cegielskiego). Został skazany a następnie wywieziony do obozu koncentracyjnego w Auschwitz, gdzie zmarł 7 listopada 1942 roku. Prawdopodobnie w trakcie śledztwa przeciwko Jagłę wyszedł na jaw ich związek. Wilhelmina spędziła bowiem trzy tygodnie w więzieniu za „zhańbienie rasy”. 15 sierpnia 1942 roku urodziła córkę Marię, która wkrótce potem zmarła. Wilhelmina była członkinią siatki wywiadowczej S-7, która zajmowała się wywiadem przemysłowym i wojskowym. Działała w niej wraz ze swoją przyjaciółką ze szkoły Zofią Cielecką i jej narzeczonym Wacławem Ławrentjewem. Ze względów wywiadowczych jeszcze wiosną 1942 roku zmieniła pracę i przeniosiła się z Urzędu Finansowego do biura Związku Koleżeńskiego Policjnych Urzędników Niemieckich w Poznaniu. Dzięki temu mogła zdobywać informacje o nastrojach, personaliach urzędników czy prowadzonych sprawach. W mieszkaniu zamieszkałym przez nią i jej rodziców, uznanym za bezpieczne, bo zamieszkałe przez Niemców, prowadziła punkt kontaktowy. Nocowały tam kurierki a także miały tam miejsce spotkania konspiracyjne. Została aresztowana 2 listopada 1943 roku. Śledztwo zostało zakończone 21 listopada. W grudniu została przewieziona do Berlina, do więzienia w Moabie. Rozprawa przed Trybunałem Ludowym odbyła się 26 kwietnia 1944 roku. Wilhelmina została uznana winną szpiegostwa wojennego. Została skazana na karę śmierci. Wyrok wykonano przez zgilotowanie w więzieniu Plötzensee 9 czerwca 1944 roku.

Adres: Piekary 6 / Bäckerstrasse 6

Pod tym numerem Wilhelmina Günther mieszkała jeszcze przed wojną, a w trakcie okupacji prowadziła skrzynkę kontaktową siatki konspiracyjnej S-7.

Biogram na podstawie:

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Aleksandra Pietrowicz, *Wilhelminy Günther losy powikłane*, *Kronika Miasta Poznania: Poznanianki*, nr 1/2011.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.

Gertruda Leńska, *W siatce „S-7”*, w: *W konspiracji wielkopolskiej 1939–1945. Wybór wspomnień*, Zenon Szymankiewicz, wyd. Abos, Poznań.

11.

Gertruda Leńska (1915–1998)

Urodziła się w Nadrenii, w Niemczech. Przyjechała do Poznania w 1920 roku wraz z rodzicami i bratem. Uczęszczała do szkoły powszechnej, a następnie do gimnazjum im. Dąbrowski w Poznaniu. Studiowała na Uniwersytecie Poznańskim i uzyskała dyplom magistra wychowania fizycznego. Jeszcze będąc uczennicą gimnazjum, wstąpiła do Przysposobienia Wojskowego Kobiet. W 1937 roku podjęła pracę zawodową w gimnazjum i liceum im. Matki Marceli w Jazłowcu, gdzie poza lekcjami WF-u prowadziła objęte programem nauczania zajęcia z przysposobienia wojskowego. Jeszcze przed wojną została skierowana przez Kuratorium Okręgu Szkolnego we Lwowie do Warszawy na 6-tygodniowy kurs dla kadry nauczycielskiej rozszerzający wiedzę z zakresu tego przedmiotu. Ukończyła kurs ze stopniem instruktorki ratownictwa sanitarnego, w sytuacji wojennej upoważniający do prowadzenia samodzielnego polowego punktu sanitarnego.

Wakacje przed rokiem szkolnym 1939/1940 spędziła w Poznaniu. Nie wróciła już do pracy w Jazłowcu. Zaangażowała się w działania konspiracyjne siatki wywiadowczej S-7 w wyniku przedwojennej znajomości z Wacławem Ławrentjewem. W trakcie okupacji początkowo pracowała Powszechnym Towarzystwie Ubezpieczeń. Następnie 1 stycznia 1941 roku w celach wywiadowczych przeniosła się jako stenotypistka do biura DWM – Deutsche Waffen und Munitionsfabriken (Zakłady Broni i Amunicji utworzone na terenie byłych zakładów Cegielskiego). Dostarczała informacje dotyczące zaopatrzenia materiałowego i gospodarki materiałowej w DWM w zakresie materiałów hutniczych (stali) i metali nieżelaznych, a zwłaszcza miedzi, produkcji zakładów, zamówień, współpracy fabryki z zakładami kooperującymi i dane o odbiorcach produkcji. 1 listopada 1943 roku została aresztowana wraz z pozostałymi członkami i członkiniami siatki. Po przesłuchaniach w Domu Żołnierza była więziona w Forcie VII w celi 16 i w obozie w Żabikowie. Od grudnia 1943 roku do 20 kwietnia 1944 roku przebywała w więzieniu w Zwickau. Rozprawa w jej sprawie (oraz czterech innych członków siatki) odbyła się 26 kwietnia 1944 roku przed Trybunałem Ludowym w Berlinie i trwała kilka godzin. Ze względu na doskonałą znajomość języka niemieckiego oraz świadomość braku dowodów przeciwko niej broniła się sama. Jako jedyna z 5 oskarżonych w trakcie rozprawy została uniewinniona. Została ponownie przewieziona do obozu w Żabikowie, gdzie przebywała do 13 czerwca 1944 roku. Do końca wojny pracowała w DWM.

Adres: św. Czesława 16a / Gudrunstrasse 16a

Pod tym adresem była prowadzona skrzynka kontaktowa siatki S-7, gdzie odbywały się spotkania członków i członkiń grupy.

Biogram na podstawie:

Gertruda Leńska, *W siatce „S-7”*, w: *W konspiracji wielkopolskiej 1939–1945. Wybór wspomnień*, Zenon Szymankiewicz, wyd. Abos, Poznań.

Aleksandra Pietrowicz, *Wilhelminy Günther losy powikłane, Kronika Miasta Poznania: Poznanianki*, nr 1/2011.

12.

Zofia Cielecka, później Wahl (1918–2002)

Uczęszczała do Miejskiej Szkoły Handlowej w Poznaniu, gdzie poznała Wilhelminę Günther. W czasie okupacji pracowała jako pracowniczka biurowa w Składnicy Węgla i Przedsiębiorstwie Przewozowym Egda Preiss. Umożliwiała Polakom nielegalne wówczas zaopatrzenie w dodatkowe ilości węgla i brykietów. Była szyfrantką siatki S-7 prowadzonej przez Wacława Ławrentjewa, który był jej narzeczonym. Zajmowała się porządkowaniem dokumentów do meldunków, a także szyfrowaniem comiesięcznych raportów siatki. W mieszkaniu, w którym mieszkała z rodzicami i Ławrentjewem, prowadziła skrzynkę kontaktową. Odbływały się tam także spotkania konspiracyjne członkiń i członków siatki. Nieznana jest data jej aresztowania, wiadomo jednak, że została zatrzymana i była przesłuchiwana przez gestapo po dekonspiracji siatki w listopadzie 1943 roku. W jej sprawie Gestapo ostatecznie uznało, że nie brała czynnego udziału w działalności siatki. Prawdopodobnie było to podyktowane staraniami Wilhelminy Günther i Wacława Ławrentjewa, którzy w trakcie przesłuchań podkreślali brak zaangażowania Zofii Cieleckiej w działalność grupy. Po wojnie wyszła za mąż. Zmarła 6 sierpnia 2002 roku.

Adres: św. Czesława 16a / Gudrunstrasse 16a

Pod tym adresem mieszkała Zofia Cielecka z rodziną i Wacławem Ławrentjewem. Tutaj prowadziła skrzynkę kontaktową siatki S-7.

Biogram na podstawie:

Gertruda Leńska, *W siatce „S-7”*, w: *W konspiracji wielkopolskiej 1939–1945. Wybór wspomnień*, Zenon Szymankiewicz, wyd. Abos, Poznań.

Aleksandra Pietrowicz, *Wilhelminy Günther losy powikłane, Kronika Miasta Poznania: Poznanianki*, nr 1/2011.

Aleksandra Pietrowicz, *Działalność siatki S-7 Oddziału KG AK na terenie Wielkopolski 1942–1943*, nieopublikowany.

13.

Irena Tarnowska (1900–1984)

pseudonim konspiracyjny „Ewa Nowicka”

Urodziła się 10 stycznia w Berlinie jako córka Zofii z d. Piotrowskiej i Edmunda. Uczęszczała do niemieckiej szkoły powszechnej, następnie do niemieckiego gimnazjum w Obornikach. Po pierwszej wojnie światowej znalazła się w Poznaniu. W 1927 roku ukończyła roczny Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie i rozpoczęła pracę jako nauczycielka. Jako wolna słuchaczka uczęszczała na Uniwersytet Poznański. W 1922 roku wstąpiła do Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP) i założyła 9. Drużynę Harcerską im. Kludyny Potockiej. 23 marca 1932 roku uzyskała stopień harcmistrzyni. Od 1934 roku pracowała w Komendzie Hufca i Chorągwi Wielkopolskiej. Od 1936 roku pełniła funkcję komendantki harcerek miasta Poznania. Dwa lata później zajęła się organizacją struktur Organizacji Harcerek (OH). Przystąpiła do konspiracji w pierwszych

dniach wojny. W pierwszym okresie wojny nie pracowała, posługiwała się fałszywą kartą pracy. Przejęła funkcję komendantki OH, a w czerwcu 1940 roku nawiązała łączność z władzami OH w Warszawie. W 1942 roku zaczęła pracować jako księgowa w niemieckiej kantynie wojskowej. W ramach swojej działalności podziemnej opracowała formy pracy konspiracyjnej dla harcerek, prowadzonej w małych kilkusobowych grupach stwarzających pozory aktywności nieformalnej i niezorganizowanej. Początkowo w grupach działały dziewczyny powyżej 18 lat, potem sporadycznie również młodsze. Organizowała tajne nauczanie, wciągając do współpracy nauczycielki, studentki i licealistki. Zajmowała się także systemem pomocy dla więźniów Fortu VII i wysiedlonych z Poznania. Utrzymywała kontakt z władzami ZWZ-AK i w porozumieniu z nimi włączała harcerki w szkolenia z zakresu pomocniczej służby wojskowej.

Została aresztowana 18 lutego 1944 roku. W czasie śledztwa przebywała w obozie w Żabikowie. Następnie przewieziono ją do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie należała do Tajnej Drużyny Harcerskiej „Mury” i pełniła funkcję zastępowej zastępu „Kielnie”. Stamtąd trafiła do filii obozu koncentracyjnego Buchenwald w Lipsku. Zbiegła w trakcie ewakuacji obozu. Do Poznania wróciła 22 maja 1945 roku. Po wojnie pracowała znów jako nauczycielka w szkole podstawowej nr 23. W 1956 roku wróciła do harcerstwa. Założyła drużynę harcerek im. Marii Wacalewskiej. Kierowała referatem kształcenia starszyny w Komendzie Chorągwi, była też członkinią Komisji Historycznej. Zmarła w Poznaniu 12 lipca 1984 roku. Od 1989 roku na gmachu Liceum im. Dąbrówki znajduje się tablica pamiątkowa z jej nazwiskiem.

Adres: Szamarzewskiego 27 / Eichendorffstrasse 27

Pod tym adresem Irena Tarnowska mieszkała w trakcie okupacji Poznania.

Biogram na podstawie:

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.
Aleksandra Markwitz-Bielerzewska, *Wspomnienia więźniarki Żabikowa*, wyd. Muzeum Martyrologiczne Żabikowo, 2011.

Materiały archiwalne zgromadzone przez Komisję Historyczną Chorągwi Wielkopolskiej.

14.

Aleksandra Markwitz, później także Bielerzewska (1919–2007) pseudonim konspiracyjny „Klio”

Urodziła się 14 maja w Poznaniu jako córka Marii z d. Palacz i Aleksandra. W 1926 roku rozpoczęła naukę w Szkole Podstawowej przy Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Jadwigi w Poznaniu, które ukończyła w czerwcu 1937 roku. Wstąpiła do harcerstwa w 1931 roku. Studiowała historię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego. Od 1937 roku

była członkinią Akademickiego Koła Harcerskiego im. Heliodora Świącickiego, a od 1939 roku członkinią Organizacji Harcerok, gdzie odbyła kurs szkoleniowy Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej.

Już na początku wojny włączyła się w harcerskie działania konspiracyjne w ramach Szarych Szeregów. Działała pod pseudonimem „Klio”. Od października 1940 do lutego 1944 roku pracowała jako kontystka w księgowości niemieckiej firmy Ostdeutscher Eisenhandel GmbH w Poznaniu. Pozostając w kontaktach służbowych z Ireną Tarnowską, angażowała się w tajne nauczanie i akcje charytatywne. Jak większość harcerok gromadziła w swoim mieszkaniu materiały opatrunkowe i instrumenty medyczne. W 1941 roku utworzyła zastęp „Biedronki” dla młodzieży w wieku 12-18 lat, a rok później zastęp „Koniczynki” składający się z dziewczynek w wieku 12-14 lat. Grupy zostały utworzone głównie w celach edukacyjnych, były w nich prowadzone zajęcia z zakresu szkoły podstawowej.

Została aresztowana 18 lutego 1944 roku we własnym domu w trakcie prowadzenia zajęć. Najpierw przebywała w obozie w Żabikowie, następnie została wywieziona do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie należała do Tajnej Drużyny Harcerskiej „Mury”. Po jakimś czasie została przeniesiona do Lipska, do filii obozu koncentracyjnego Buchenwald. Uciekła 25 kwietnia 1945 roku w trakcie ewakuacji obozu. Do Poznania wróciła 30 maja 1945 roku. Po wojnie wróciła na studia historyczne, które ukończyła w 1947 roku. Początkowo pracowała w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu w Wydziale Kultury i Sztuki jako kierowniczka Oddziału Upowszechniania Kultury.

W 1951 roku przeniosła się do Szczecina, gdzie do 1952 roku była kustoszka Muzeum Pomorza Zachodniego. 27 lipca 1952 roku wyszła za mąż za Dobiesława Bielerzewskiego. W lipcu 1952 roku wróciła do Poznania i rozpoczęła pracę w Instytucie Technologii Drewna jako kierowniczka biblioteki, gdzie pracowała do 1973 roku, kiedy to przeszła na emeryturę. W latach pięćdziesiątych wróciła do harcerstwa. Była instruktorką w Harcerskiej Służbie Informacyjnej i członkinią redakcji czasopisma „Harcerska kuźnia”. Od 1969 roku była członkinią Komisji Historycznej Wielkopolskiej Chorągwi ZHP. Zmarła 19 września 2007 roku w Poznaniu.

Adres: Wielka 13 / Breite Strasse 13

Pod tym adresem Aleksandra Markwitz mieszkała w trakcie okupacji wraz z matką. W swoim mieszkaniu prowadziła tajne nauczanie. Tutaj także w trakcie prowadzenia lekcji została aresztowana.

Biogram na podstawie:

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.
Aleksandra Markwitz-Bielerzewska, Wspomnienia więźniarki Żabikowa, wyd. Muzeum Martyrologiczne Żabikowo, 2011.

15.

Aniela Pigoń (1897–1985)

Urodziła się 23 listopada w Komborni w województwie rzeszowskim jako córka Katarzyny z d. Rymarz i Jana. Do szkoły podstawowej uczęszczała w Komborni. Kontynuowała naukę w Seminarium Nauczycielskim w Krakowie. W 1920 roku zdała maturę i podjęła pracę w Środzie Wielkopolskiej w szkole powszechnej, gdzie pracowała przez dwa lata. Jednocześnie odbyła Wyższy Kurs Wychowania Fizycznego na Uniwersytecie Poznańskim. Od 1922 roku do wybuchu wojny pracowała jako nauczycielka wychowania fizycznego w liceum im. Dąbrówki w Poznaniu. W latach 1928–1938 odbyła liczne kursy dokształcające w zakresie wychowania fizycznego – głównie w Szwecji, ale także w Austrii, Danii i Finlandii.

Wybuch wojny zastał ją na obozie wędrownym, miała więc trudności z powrotem do Poznania. Przez pierwsze dni wojny zatrzymała się w Krakowie, gdzie w bursie Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizowała i prowadziła punkt noclegowy dla uchodźców i osób wywożonych. Po kapitulacji miasta wróciła do Poznania, gdzie przebywała przez cały okres okupacji, mimo trudności mieszkaniowych związanych z wysiedleniami.

Początkowo pracowała w ogrodzie polskiego lekarza weterynarii, dzięki czemu unikała przydziału z Urzędu Pracy. Od 1940 roku zaangażowała się w tajne nauczanie dzieci, które z małymi przerwami prowadziła do końca wojny. W 1942 roku została zmuszona do podjęcia pracy rysowniczką w Urzędzie Budowy Telegrafu (Telegraphenbauamt), a później w tej samej roli w gazowni miejskiej (Stadtsverke). Zajęcia dla dzieci prowadziła w ich domach lub w swoim pokoju, który dzieliła z Marią Mąkówną na Jeźyczach, w tzw. „dziupli”. Poza tajnym nauczaniem wspierała polskich żołnierzy przebywających w obozach jenieckich oraz Polaków wywiezionymi na roboty w głąb Rzeszy – wysyłała im paczki, listy a także książki.

Po wojnie dwukrotnie wróciła do ZHP jako członkini Komendy Chorągwi (w latach 1946–1948 oraz 1956–1958). Pracowała w Studium Wychowania Fizycznego, a następnie w liceum pedagogicznym i studium nauczycielskim, w którym prowadziła zajęcia z metodologii nauczania wychowania fizycznego. W 1960 roku obchodziła 40-lecie pracy nauczycielskiej. Przeszła na emeryturę w 1964 roku. Zmarła w 1985 roku w Poznaniu. Została pochowana w Krakowie na cmentarzu Salwatorskim w grobie rodzinnym Pigińców.

Adres: Orzeszkowej 13 / Schillerstrasse 13

Pod tym adresem mieścił się pokój (tzw. „dziupla”), w którym mieszkała Aniela Pigoń z Marią Mąkówną.

Biogram na podstawie:

Biogram opracowany przez Barbarę Solich, znajdujący się w Archiwum Instytutu Zachodniego w Poznaniu. *Harcerki 1939–1945. Relacje-pamiętniki*, wyb. Krystyna Wyczańska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.

Biogram ze strony www.harcerki.org.pl (<http://www.harcerki.org.pl/biogramy/pigon.html>, dostęp: 5.09.2018).

16.

Janina Pohl, później także Mizerska (1909–1999)

pseudonim konspiracyjny „Franka”, później „Iza”/ nazwisko warszawskie Stanisława Bogusz

Urodziła się 5 sierpnia w Poznaniu jako córka Władysławy z d. Ludwiczak i Walentego. Uczęszczała do gimnazjum pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego w Poznaniu, które ukończyła w 1927 roku. Następnie ukończyła Wyższą Szkołę Pielęgniarek i Higienistek PCK w Poznaniu. Po uzyskaniu dyplomu pracowała w Szpitalu Ortopedycznym w Swarzędzu k. Poznania. Następnie pracowała w szpitalach wojskowych, nr V w Krakowie i nr VIII w Toruniu. Od 1935 roku pracowała w Poznaniu w Wydziale Zdrowia, w Poradni Przeciwgruźliczej i jako instruktorka w Wyższej Szkole Pielęgniarek i Higienistek PCK. Była zaangażowana w działania społeczne w PCK oraz Związku Zawodowym Pracowników Komunalnych.

Na początku września 1939 roku w wyniku mobilizacji służb sanitarnych wyjechała do Warszawy, gdzie pracowała w szpitalach polowych. Została zaprzysiężona 29 września w Służbie Zwycięstwu Polski. Początkowo pełniła tylko rolę sanitariuszki. 10 listopada wróciła jednak do Poznania jako łączniczka „Franka” w nowoutworzonej Organizacji Harcersko-Wojskowej powiązanej z organizacją „Ojczyzna”. 12 listopada zgodnie z przydziałem niemieckich władz rozpoczęła pracę w Miejskim Wydziale Zdrowia w ramach policji obyczajowej, a następnie została zatrudniona w Poradni Chorób Wenerycznych i Czystości Rasowej. W swojej działalności konspiracyjnej brała czynny udział w pomocy wysiedlanym z mieszkań mieszkańcom i mieszkankom Poznania, wspierała rodziny aresztowanych i poległych, udzielała opieki medycznej ukrywającym się rannym żołnierzom, zajmowała się także wysyłaniem paczek do obozów koncentracyjnych i jenieckich. Do jej głównych zadań konspiracyjnych należało prowadzenie skrzynki kontaktowej w miejscu pracy, zbieranie meldunków oraz szyfrowanie wiadomości. Za sprawą łączniczek następowała tam wymiana poczty różnych oddziałów sztabu oraz wielkopolskiego kierownictwa Związku Odwetu. Do jej służbowych obowiązków w poradni należała opieka medyczna i regularne badania kobiet przymusowo pracujących w domu publicznym dla żołnierzy niemieckich. Od swoich pacjentek pozyskiwała informacje wywiadowcze dotyczące niemieckich żołnierzy – o transportach wojska, liczbie i stanie rannych, o nastrojach na wszystkich frontach. Regularnie otrzymywała od nich duże ilości niemieckich kartek żywnościowych i pieniędzy, które mogła przekazać na wsparcie akcji pomocowych.

W lipcu 1943 roku po kolejnej fali aresztowań i utracie większości kontaktów wyjechała do Warszawy pod fałszywym nazwiskiem Stanisława Bogusz, którym posługiwała się już do końca wojny. Kontynuowała pracę konspiracyjną jako „Iza”, była łączniczką i sanitariuszką. Pracowała także jako instruktorka, szkoląc pielęgniarki. Po upadku powstania warszawskiego towarzyszyła rannym wywożonym w głąb Niemiec. 8 października 1944 roku dotarła do Stalagu XI A Altengrabow koło Magdeburga, gdzie pracowała w szpitalu obozowym do połowy grudnia. 19 grudnia została przewieziona wraz z innymi kobietami i jeńcami do stalagu

VI C Oberlangen, gdzie przebywała do wyzwolenia w dniu 12 kwietnia 1945 roku. Do marca 1946 roku pracowała jako przełożona pielęgniarek, wspierając organizację polskich szpitali dla byłych jeńców i robotników przymusowych.

Do Polski, ale już nie do Poznania, wróciła 31 marca 1946 roku. Dwa miesiące później, w maju 1946 roku, rozpoczęła pracę w Wydziale Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie. W 1949 roku wyszła za mąż za Waleriana Lachnittema. W 1956 roku została przeniesiona do pracy w Gdańsku. W 1959 roku wyszła za mąż po raz drugi, tym razem za Zbigniewa Mizerskiego. Poza pracą zawodową była zaangażowana w działania społeczne PCK, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Ligę Kobiet, Związek Zawodowy Pracowników Służby Zdrowia i Polskie Towarzystwo Pielęgniarek. W 1956 roku w wyniku słabego stanu zdrowia przeszła na rentę i zamieszkała w Olsztynku, nadal angażując się społecznie m.in. jako ławniczka czy kuratorka sądowa dla nieletnich. W 1990 roku zamieszkała w Warszawie. Zmarła 3 stycznia 1999 roku.

Adres: Rybaki 19 / Fischerei 19

Pod tym adresem mieścił się niemiecki dom publiczny, w którym mieszkali i pracowały seksualne pracownice przymusowe, nad których stanem zdrowia czuwała Janina Pohl.

Biogram na podstawie:

Biogram opracowany przez Aleksandrę Pietrowicz, w: *Sylwetki Kobiet-Żołnierzy cz. 2*, red. Krystyna Kabzińska, wyd. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojska Służby Polek, Toruń 2006.

Janina Pohl-Mizerska, *Pracowałam w „obyczajówce”*, w: *Z lat okupacji. Wspomnienia Wielkopolan o życiu codziennym 1939–1945*, Wyd. Poznańskie, Poznań 1983.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.

Tomasz Lewandowski, *Kobiety w walce konspiracyjnej w okupowanej Wielkopolsce 1939–1945*, w: *Służba Polek na frontach II wojny światowej cz.9*, red. Katarzyna Minczykowska i Jan Sziling, wyd. Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojska Służby Polek, Toruń 2006.

Ze strachem pod rękę i śmiercią u boku... Wielkopolanki w konspiracji 1939–1945, Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz przy współpracy Marii Krzyżańskiej i Jana Kołodziejewskiego, wyd. Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Poznań 2006.

17.

Celina Choynacka (1912–1955)

Urodziła się 27 grudnia 1912 roku w Berlinie jako córka Niemki Marii z d. Sanderów i Polaka Stanisława. Celina Choynacka uczęszczała do niemieckiej szkoły podstawowej, a w domu uczyła się polskiego. W 1924 roku wraz z całą rodziną przeprowadziła się do Poznania i rozpoczęła naukę w gimnazjum im. Dąbrówki w Poznaniu. W maju 1932 roku zdała maturę. Następnie zapisała się na Wydział Medycyny Uniwersytetu Poznańskiego, który ukończyła w 1937 roku. 27 maja 1938 roku uzyskała dyplom lekarski. Do wybuchu wojny pracowała w Szpitalu Chorób Wewnętrznych i Płucnych w Poznaniu.

W trakcie okupacji pracowała na Dębcu jako lekarka rejonowa. Była zaangażowana w działania konspiracyjne koncentrujące się na dostarczaniu leków do różnych ośrodków świadczących

pomoc Polakom na terenie Poznania. Została aresztowana 2 marca 1943 roku pod zarzutem przynależności do organizacji politycznej. Przez pół roku przebywała w Forcie VII w Poznaniu, następnie od października 1943 roku w Auschwitz, skąd 15 sierpnia 1944 roku została przewieziona do Ravensbrück.

Do Poznania wróciła 17 maja 1945 roku. Po wojnie podjęła pracę w Ubezpieczalni Społecznej jako lekarka domowa na terenie Wildy. Od 1 maja 1951 roku pracowała w Zakładach Przemysłu Metalowego im. H. Cegielskiego. Pracowała również w Poradni Przeciwreumatycznej w Poznaniu, w Klinice Reumatologicznej oraz jako lekarz internista w Centrum Wojewódzkiej Poradni Przeciwreumatycznej w Poznaniu. 28 czerwca 1951 roku uzyskała tytuł doktora medycyny na podstawie pracy pt. „Jan Ewangelista Purkinje i stosunek jego do nauki polskiej i okulistyki”. Specjalizowała się w reumatologii, brała udział w Ogólnopolskim Zjeździe Reumatologów w Sopocie (w 1952 roku) i Katowicach (w 1954 roku). W 1955 roku została odznaczona „Za wzorową pracę w służbie zdrowia”. Celina Choyńska zmarła 28 września 1955 roku w Poznaniu.

Adres: Krasińskiego 3 / Hohenstaufensstrasse 3

Pod tym adresem Celina Choyńska mieszkała po wojnie.

Biogram na podstawie:

Michał Przychodzki, *Dr Celina Choyńska*, w: *Przegląd lekarski „Oświęcim”*, nr 1/1978.

18.

Irena Bobowska (1920–1942)

rodzinne zdrobnienie „Nenia”, pseudonim konspiracyjny „Wydra”

Urodziła się 3 września w Poznaniu jako córka Zofii z d. Kraszewskiej i Teodora. Mając dwa lata, zachorowała na nieuleczalną wówczas chorobę Heinego-Medina (polio). W wyniku choroby całe życie poruszała się na wózku lub przy wsparciu specjalnych usztywniających szyn. Przez pierwsze dwa lata szkoły uczyła się w domu, a od trzeciej klasy uczęszczała do gimnazjum im. Dąbrówki. Była harcerką i angażowała się w Towarzystwie Czytelni Ludowych. Z jej inicjatywy powstała biblioteka młodzieżowa zorganizowana przy bibliotece dla dorosłych na Osiedlu Warszawskim.

Z chwilą wybuchu wojny przystąpiła do konspiracji. Została zaprzysiężona w lutym 1940 roku do Wojska Ochotniczego Ziemi Zachodnich. Przyjęła pseudonim „Wydra”. Była inicjatorką powstania podziemnej gazетки „Pobudka”. Redagowała artykuły, pisała na maszynie i na matrycach oraz zajmowała się powielaniem. Treść artykułów pisała na podstawie nasłuchów radiowych. Dodatkowo zajmowała się też kolportażem pisma. Została aresztowana 20 czerwca 1940 roku w mieszkaniu redakcji wraz ze współpracownikami. Początkowo była przetrzymywana w Domu Żołnierza, następnie w Forcie VII w celi 23, skąd została przewieziona do więzienia we Wronkach. 22 kwietnia 1941 roku przewieziono ją do Berlina

do więzienia w Moabicie. Została skazana na karę śmierci. Wyrok wykonano 26 września 1942 roku o godzinie 4:36 w więzieniu Plötzensee w Berlinie.

Adres: Stary Rynek 71 / Alter Markt 71

Pod tym adresem Irena Bobowska mieszkała z rodziną od urodzenia aż do lat 30., kiedy nastąpiła przeprowadzka na Osiedle Warszawskie.

Biogram na podstawie:

Nenia, Stefania Tokarska-Kaszubowa, Wydawnictwo Miejskie, Poznań 1999.

Dziewczyny z AK – Wielkopolanki, Anna Adamska, wyd. Wielkopolskie Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu, Poznań 2006.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945, red. Marian Woźniak, wyd. Instytut Zachodni, Poznań 1998.

Opracowanie: Magda Szewciów (kontakt@magdaszewciow.pl)